

Koncepcja rewitalizacji i aktywizacji turystycznej pocysterskiego zespołu klasztornego w Lubiążu w kontekście teorii interpretacji dziedzictwa Freemana Tildena

Małgorzata Wyrzykowska

malgorzata.wyrzykowska@uwr.edu.pl

Instytut Historii Sztuki Uniwersytetu Wrocławskiego

Abstrakt

Pocysterski zespół klasztorny w Lubiążu należy do najważniejszych zespołów zabytkowych w Polsce oraz posiada wyjątkowe walory krajobrazowe i przyrodnicze. Mimo tych zasobów i opracowywanych strategii rewitalizacyjnych oraz promocyjnych pozostaje niewykorzystany i do końca niezagospodarowany. W artykule zaprezentowany został pomysł utworzenia w nim Muzeum Michaela Leopolda Willmanna i Galerii Sztuki Śląskiego Baroku. Celem artykułu jest próba odpowiedzi na pytanie, jak w świetle dotychczasowych oraz proponowanych działań rewitalizacyjnych dotyczących zespołu w Lubiążu i koncepcji jego aktywizacji turystycznej może być wykorzystana teoria interpretacji dziedzictwa Freemana Tildena, w tym sześć zasad skutecznej interpretacji w relacjach między nadawcą, odbiorcą i zasobem (dziedzictwem) [Tilden 2019].

Słowa kluczowe: zespół klasztorny w Lubiążu, rewitalizacja, koncepcja interpretacji dziedzictwa F. Tildena, Muzeum Michaela Leopolda Willmanna, Galeria Barokowej Sztuki Śląskiej

„Interpretacja powinna mieć na celu przekazanie wizji całości, a nie tylko jej części”
[Tilden 2019, s. 93]

WPROWADZENIE

Zespół klasztorny w Lubiążu jest obiektem badań archeologów, architektów, historyków oraz historyków sztuki i doczekał się już licznej literatury przedmiotu [m. in. Łużyńska 1995, 2003, 2008, 2010, Kalinowski 1960, 1970, Kozieł 2008, 2010, 2013, 2019]. Jeden z największych europejskich zespołów klasztornych, poza gronem badaczy i znawców przedmiotu, cieszy się jednak przede wszystkim lokalną sławą i renomą, nie będąc szerzej znanym w skali Polski. Jest wpisany do rejestru zabytków, nie znalazł się jednak dotychczas na liście Pomników historii¹. Mimo podejmowanych działań restauratorskich i promocyjnych pocysterskie opactwo nadal pozostaje bez nowej funkcji. Odrestaurowane części założenia, choć udostępniane turystom, powoli niszczeją, rozproszone elementy dziedzictwa pozostają poza miejscem pierwotnego przeznaczenia i wciąż trwają niełatwe dyskusje dotyczące przyszłości kompleksu. W niniejszym artykule przedstawiono propozycję nadania zespołowi klasztornemu nowej funkcji muzealnej. Zaprezentowano koncepcję

¹ W rejestrze zabytków dawnego województwa wrocławskiego powiatu wołowskiego wymieniono cały zespół klasztorny w Lubiążu (A/2755/616/W z datą 10.05.1988) w skład, którego wchodzi: kościół św. Jakuba (A/2757/98 z dnia 3.12.1949) oraz kościół klasztorny Wniebowzięcia NMP, Klasztor cystersów, część klauzurowa, Kaplica księżęca, Pałac Opatów (A/2756/99 z dnia 3.12.1949).

zagospodarowania najbardziej zdewastowanej części kompleksu – kościoła klasztorowego Wniebowzięcia NMP w Lubiążu i przekształcenia go wraz z klasztorem w Muzeum Michaela Leopolda Willmanna [Kozieł 2008; Kozieł 2010; Organisty, Wyrzykowska 2010]. Koncepcja ta przedstawiana już w literaturze przedmiotu dyskutowana jest w kontekście idei interpretacji dziedzictwa Freemana Tildena. W świetle Tildenowskich interpretacji prezentowane są też inne działania rewitalizacyjne związane z opactwem oraz promocyjne, dotyczące twórczości barokowego malarza Michaela Leopolda Willmanna, wokół osoby którego koncentruje się koncepcja muzeum. W artykule przedstawiono opis zespołu klasztorowego i historię jego powstania, a także dotychczas podjęte pomysły rewitalizacji i interpretacji dziedzictwa.

Historia klasztoru

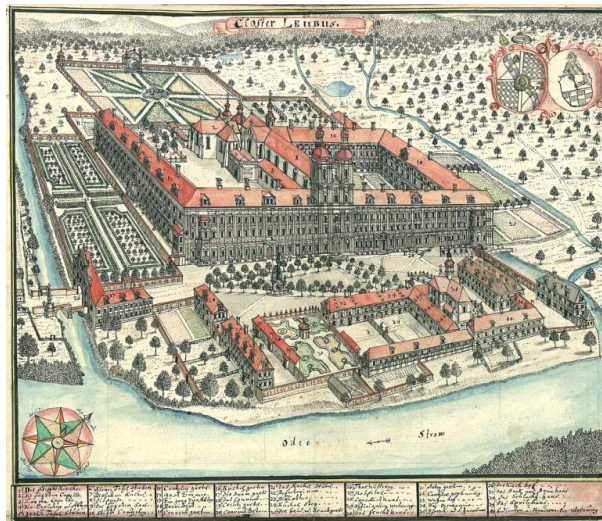
Pocysterski zespół klasztorowy w Lubiążu położony jest na północnym skraju Pradoliny Wrocławskiej, na prawym brzegu Odry, w odległości 54 km na pn.-zach. od Wrocławia. Jest jednym z największych klasztorów europejskich, zwanym śląskim Escorialem. Opactwo pocysterskie w Lubiążu jest też jednym z najstarszych na Śląsku, a początki jego fundacji sięgają XII w. [Łużyńska 1995, Kalinowski 1970]². Dla przybyłych w 1163 roku pierwszych mnichów z Pforty nad Saalą w Turyngii został ufundowany przez Bolesława I Wysokiego klasztor. Od 1220 roku Lubiąż sprawował pieczę nad klasztorem Cysterek w Trzebnicy. Lubiąski klasztor stał się następnie domem macierzystym klasztorów w Mogile (1222), Kamieńcu Ząbkowickim (1249), Henrykowie (1227) i Krzeszowie (1292). Pierwszy okres świetności klasztor przeżywał w średniowieczu, a w skład zabudowań klasztorowych wchodziły: pochodzący z 1200 roku kościół św. Jakuba, kościół klasztorowy NMP, będący nekropolią Piastów Śląskich z Kaplicą Księżęcą, a także zabudowania klasztorne. Ponowny rozkwit klasztoru nastąpił po zakończeniu wojny trzydziestoletniej (1618-1648), kiedy z inicjatywy opata Arnolda Freibergera podjęto barokizację opactwa, kontynuowaną przez jego następców: Johannesa Reicha, Dominicusa Krausenbergera, Balthasara Nitschego, Ludwiga Baucha, Dominicusa Süsmutha oraz Constantina Beyera. W ramach tych działań wybudowano barokowy klasztor z refektarzem i biblioteką, Pałac Opata z *Salą Ducalis* i letnim refektarzem, dokonano modernizacji kościoła klasztorowego oraz wzniesiono kaplicę loretańską, pomocniczy kościół św. Jakuba i zabudowania gospodarcze. Na dziedzińcu klasztorowym stanęła kolumna *Immaculaty*, a rzeźby ogrodowe w ogrodzie klasztorowym. Jedną z największych zasług Arnolda Freibergera było sprowadzenie do Lubiąża w 1660 roku Michaela Willmanna, najbardziej znanego malarza śląskiego doby baroku, zwanego z racji swoich umiejętności „śląskim Apellesem”. Osiedlił tu na stałe artysta przez ponad czterdzieści

---

² Prace Konstantego Kalinowskiego są podstawą przedstawionej historii opactwa.

lat doskonalił swój warsztat malarski i tworzył na rzecz nie tylko Lubiąża, ale także filialnych klasztorów w Trzebnicy, Kamieńcu, Henrykowie i Krzeszowie.

Czasem stagnacji w życiu klasztoru był okres wojen śląskich. 21 listopada 1810 roku doszło do sekularyzacji zespołu klasztornego. Dr Johann Gustav Gottlieb Büsching wywiózł około 470 cennych obrazów ze zbiorów klasztornych do organizowanej galerii malarstwa w Królewskim Muzeum Sztuki i Starożytności, mieszczącym się w klasztorze Augustianów we Wrocławiu, którego został dyrektorem [Burdukiewicz, Demidziuk, Bończuk-Dawidziuk 2016, s. 186]. Klasztor w Lubiążu w XIX wieku był wykorzystywany jako szpital dla rannych rosyjskich żołnierzy. W 1817 roku gospodarczą część założenia przekształcono na stadninę, a w 1830 roku w budynku klasztoru założono zakład dla umysłowo chorych. Kościół pw. św. Jakuba od 1837 do 1945 roku był użytkowany przez gminę ewangelicką. W czasie II wojny światowej w klasztorze urządzono fabrykę produkującą sprzęt wojskowy. W latach 1945-1948 opactwo stanowiło radziecki szpital wojskowy i wówczas zostało zdewastowane. Od 1950 roku opactwo pocysterskie nie posiadało właściciela i ulegało dalszej dewastacji. Wiązało się to z postrzeganiem klasztoru przez władzę ludową jako ponemiecką, wrogą ideowo spuściznę kulturalną [Skrzywanek 2008, s. 463]. Później w klasztorze mieściły się magazyny Domu Książki. W 1967 roku Pałac Opatów trafił pod zarząd Muzeum Narodowego we Wrocławiu, co skutkowało podjęciem prac ratunkowych. W celu ratowania opactwa w 1989 roku powołano do istnienia Fundację Lubiąż, która wraz z Fundacją Pojednanie Polsko-Niemieckie wykonała podstawowe prace zabezpieczające, renowacyjne i restauracyjne³.

Ryc. 1. Friedrich Bernhard Werner, *Widok opactwa cysterskiego w Lubiążu z lotu ptaka*, rysunek tuszem kolorowany

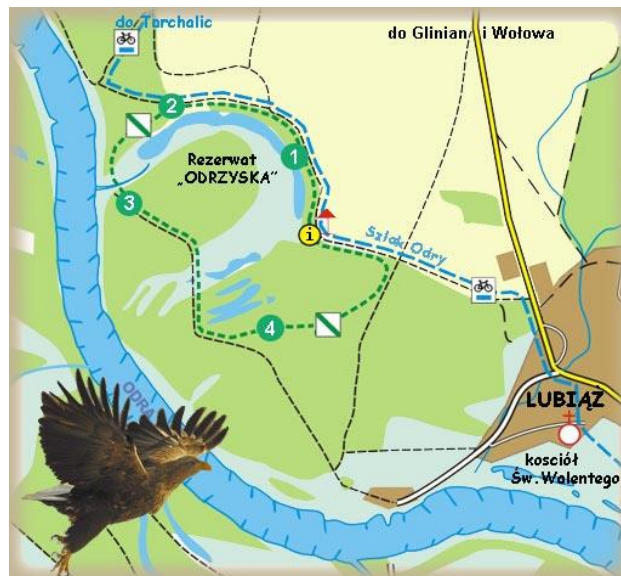
Źródło: Topographia oder Prodomus Delineati Silesiae, t.2, ok. 1750, Biblioteka Uniwersytecka we Wrocławiu, sygn. Akc. 1948 KN 1094

³ Historia klasztoru jest popularyzowana na stronach Fundacji Lubiąż, Ekomuzeum Lubiąż i portalu culture.pl.

Walory krajobrazowe i przyrodnicze oraz ich wykorzystanie

Lubiąż, z zespołem klasztornym, jest malowniczo położony nad Odrą, w sąsiedztwie ciekawych terenów przyrodniczych, w tym florystycznego rezerwatu „Odrzysko”. Ta lokalizacja dawnego cysterskiego opactwa, w sąsiedztwie starej przeprawy przez rzekę, miała zapewnić klasztorowi samowystarczalność⁴.

Obecne możliwości komunikacyjne Lubiąż zawdzięcza mostowi kolejowo-drogowemu, który umożliwia dogodne połączenia z miejscowościami położonymi na lewym brzegu Odry. Połączenie kolejowe z pobliskim Wołowem i Malczycami, a dalej Wrocławiem, istniało od lat 20. XX wieku⁵, obecnie go brak. Dodatkowo w Lubiążu funkcjonowała przystań rzeczna z regularną linią turystyczną do Malczyc.

Ryc. 2. Mapa z prezentacją ścieżki przyrodniczej wokół rezerwatu „Odrzyska”

Źródło: www.lubiaz.pl/turystyka/przyroda

Zespół klasztorny od pn.-wsch. graniczy z terenami rezerwatu „Odrzyska”. Szczególnie cenne są walory przyrodnicze i krajobrazowe Odry na obszarze od Prawikowa po Głogów. Lubiąż położony jest pomiędzy „Dębniańskimi Mokradłami” i „Odrzańskimi Łęgami”, należącymi do Europejskiej Sieci Ekologicznej Natura 2000. W związku z prowadzeniem polityki zrównoważonej turystyki preferowane i rozwijane są tutaj szlaki turystyki pieszej, rowerowej i kajakowej.

⁴ Cysterski klasztor osadzony więc został pośród bogatej zabudowy na miejscu dawnego grodu, niedaleko targu oraz kościoła pw. św. Jana Ewangelisty, co odbiegało od założeń reguły zakonnej.

⁵ Obecnie komunikację z Lubiążem obsługują połączenia autobusowe, brak natomiast połączenia kolejowego.

Ryc. 3. Z. Pilch, Mapa prezentująca rowerowy Szlak Odry w Krainie Łęgów Odrzańskich

Źródło: www.lubiaz.pl/turystyka/szlaki

Duże możliwości rodzi wykorzystanie tworzonego Szlaku Odry - głównego szlaku rowerowego biegnącego wzdłuż doliny Odry i liczącego 1064 km. Szlak biegnie od Chałupek przy granicy z Czechami przez Oławę, Owczary, Wrocław, Głogów, Nową Sól i Krosno Odrzańskie do Kostrzyna⁶. Szlak prowadzi również przez Lubiąż. Zrodziła się koncepcja utworzenia obok szlaku rowerowego - szlaku konnego, nawiązująca do tradycji utworzonej w Lubiążu już na początku XIX wieku stadniny. Powstało tu także cysterskie Ekomuzeum, które zostało utworzone - zgodnie z Tildenowską ideą - w oparciu o lokalne dziedzictwo przyrodnicze i kulturowe, przyczyniając się do jego zachowania, kultywowania i eksponowania. Oprócz unikatowych w Europie nadodrzańskich lasów łęgowych, drzew pomnikowych oraz rezerwatu przyrody "Odrzyska" Ekomuzeum Lubiąż objęło również rozproszone elementy dziedzictwa kulturowego - materialnego oraz historycznego, w tym: kompleks klasztorny, kościół św. Walentego, kaplicę św. Jana Nepomucena, drewniany wiatrak, zagrodę łużycką, Lasek św. Jadwigi, park na miejscu nieistniejącego już cmentarza protestanckiego i Wzgórze Trzech Krzyży, podejmując działania na rzecz ich rekonstrukcji i rewitalizacji. Ekomuzeum działa integrując kluczowe elementy: centrum informacyjno-

⁶ Idea zielonej turystyki nad Odrą w Powiecie Wołowskim została również zaprezentowana przez Towarzystwo Turystyki Rowerowej "CROSS" w Wolowie; <http://eko.org.pl/seminarium/7.html>

dokumentacyjne, miejsca i obiekty rozproszone w terenie oraz lokalne imprezy. Obecnie wytyczono jedną ścieżkę edukacyjną. Działalność Ekomuzeum przyczynia się – co postulował Tilden – do budowania i wzmacniania lokalnej tożsamości oraz aktywizacji lokalnej społeczności.

Opactwo w Lubiążu znajduje się też na trasie innych szlaków kulturowych, przede wszystkim na turystycznym szlaku opactw cysterskich wytyczonym na terytorium Europy w ramach programu Europejskich Dróg Kulturowych⁷.

Ryc. 4. Przebieg południowo-zachodniego odcinka szlaku cysterskiego

Źródło: www.silesia-sot.pl/wp-content/uploads/2011/02/mapka-cyst-1.jpg

Dolnośląski odcinek szlaku cysterskiego prowadzi z Trzebnicy przez Lubiąż, Legnicę, Krzeszów, Henryków do Kamieńca Ząbkowickiego.

Koncepcje rewitalizacji zespołu klasztornego

Mimo tych niezaprzeczalnych walorów sam kompleks klasztorny w Lubiążu wciąż czeka na kompleksową strategię rewitalizacyjną. Przygotowanie jej stanowi nie lada wyzwanie ze względu na ogromną kubaturę obiektu, położenie na uboczu szlaków komunikacyjnych i w oddaleniu od stolicy regionu – Wrocławia.

Fundacja Lubiąż, której zadaniem jest remont i przywrócenie dawnej świetności zabytkowemu zespołowi, starała się znaleźć właściciela obiektu, m.in. w osobie piosenkarza Michaela Jacksona lub uczynić z opactwa siedzibę prezydencką [Antczak, Sitko 2015].

⁷ Południowo-zachodni Szlak Cysterski biegnie przez pięć województw: wielkopolskie, małopolskie, opolskie, śląskie i dolnośląskie. Do szlaku włączono obiekty pocysterskie m.in. w Łądzie, Łęknicy, Obrze, Ołoboku, Owińsku, Przemęcie, Wągrowcu, Wieleniu, Ludźmierzu, Mogiła, Szczyrzycu, Szklanych Domach, Henrykowie, Kamieńcu Ząbkowickim, Bardzie, Krzeszowie, Trzebnicy, Jemielnicy, Rudach, Lubiążu. Szlak posiada również pętle lokalne, tj. odnogi biegnące przez obszar oddziaływania poszczególnych opactw Cystersów.

Podjęto prace remontowe, konserwatorskie i naukowo-popularyzatorskie, a także szereg inicjatyw mających na celu aktywizację turystyczną klasztoru w Lubiążu. Na terenie opactwa odbywają się cykliczne festiwale – Wratislavia Cantans, SLOT Art Festival, czy festiwal muzyczny Electicity [Dziennik Urzędowy Województwa Dolnośląskiego 2007, s. 16]. Czynione są starania o uzyskanie dla klasztoru statusu Pomnika historii [Biuletyn Forum Debaty Publicznej 2012, s. 38; Jaworska, Jaworski 2014]⁸.

Poznańskie biuro projektowe Pentagram w 2005 roku przygotowało projekt koncepcyjny rewitalizacji zespołu klasztorowego, który zakładał przekształcenie opactwa w centrum hotelowo-kongresowo-wypoczynkowe. Wizualizacje tego projektu dostępne są na stronie internetowej pracowni. Zdaniem jego autorów „ze względu na swoją doskonałą lokalizację, ogromne zewnętrzne i wewnętrzne przestrzenie cały ten kompleks obiektów jest doskonałym miejscem do zorganizowania w nim centrum konferencyjno-turystycznego na potrzeby szerokiej edukacji i prezentacji dorobku kulturalnego, zwłaszcza krajów Europy Środkowo-Wschodniej”⁹. W ramach projektu przewiduje się utworzenie w Pałacu Opata centrum konferencyjno-szkoleniowego oraz adaptację pozostałych pomieszczeń na sale seminaryjne. Budynek klasztorny przeznaczono na zorganizowanie w nim hotelu o wysokim standardzie, z wewnętrznym przeszklonym dziedzińcem, a w dawnym browarze i piekarni – hotelu turystyczno-młodzieżowego o standardzie ekonomicznym, z browarem mieszczącym się w piwnicy. Dawny kościół NMP miałby pełnić funkcję galerii – muzeum, a kościół św. Jakuba miałby stać się miejscem kultu religijnego o charakterze ekumenicznym. W części wschodniej planuje się rekonstrukcję ozdobnego ogrodu barokowego, a przy budynku dawnego kościoła św. Jakuba zakłada się „częściowe odtworzenie zniszczonej zabudowy i uzupełnienie jej nową substancją utrzymaną w klimacie średniowiecznego miasteczka”. Zespół miałby być wielofunkcyjny, a strefy związane ze sportem i rekreacją mają znajdować się w części południowej z boiskami do gier zespołowych oraz kortami tenisowymi i polem golfowym. Chciano także wykorzystać wodne połączenia komunikacyjne Odrą i zaprojektowano stanicę kajakarską. Projekty te nie zostały dotąd zrealizowane, ale postulat utworzenia z zespołu klasztorowego wielofunkcyjnego ośrodka turystycznego wraz z budową przystani dla żeglugi pasażerskiej został wpisany do strategii rozwoju miasta i gminy Wołów. [Strategia rozwoju miasta i gminy Wołów 2014, s. 23]. Także w uchwale Rady Miejskiej w Wołowie z dnia 25 stycznia 2007 roku w sprawie przyjęcia „Programu opieki nad zabytkami Gminy Wołów” wpisano postulat podnoszenia walorów w zabytkowych przez wykorzystanie ich w promocji kultury i dla rozwoju turystyki w regionie, zwłaszcza jako

⁸ Na liście Pomników historii znalazły się już dwa dolnośląskie opactwa pocysterskie: klasztor w Krzeszowie w 2004 roku (Dz. U. 2004 nr 102 poz. 1057) oraz zespół dawnego opactwa cysterek w Trzebnicy w 2014 roku (Dz.U. 2014, poz. 957). Prezes Fundacji Lubiąż Paweł Skrzywanek brał udział w debatach prezydenckich dotyczących przyznania klasztorowi w Lubiążu statusu Pomnika historii.

⁹ Wizualizacje dostępne są na stronach biura www.pentagramarchitekci.pl/?portfolio=rewitalizacja-opactwa-w-lubiazu oraz Fundacji Lubiąż www.fundacjalubiaz.org.pl/rewitalizacja.php.

czynnika wpływającego na rozwój gospodarczy regionu [Dziennik Urzędowy Województwa Dolnośląskiego 2007, s. 16].

W waloryzacji kompleksu klasztornego w Lubiążu wydaje się jednak, że najważniejszym potencjałem jest dziedzictwo kulturowe. W tym zakresie można zaproponować reinterpretację tego dziedzictwa w świetle teorii Tildena, która może wpłynąć również na koncepcje rewitalizacji i aktywizacji Lubiąża.

Ryc. 5. Lubiąż, opactwo pocysterskie, *Sala Ducalis*, fot. Jerzy Strzelecki

Źródło: www.de.wikipedia.org

Ryc. 6. Lubiąż, opactwo pocysterskie, Pałac Opata, refektarz, fot. Kriskros

Źródło: www.de.wikipedia.org

O ile w Pałacu Opata zachowała się część okazałych pomieszczeń z dekoracją malarską z *Salą Ducalis* i refektarzem, a w klasztorze – refektarz letni oraz biblioteka, które zostały odnowione i poddane zabiegom konserwatorskim, to pozbawiony ich został zdemastowany kościół klasztorny (zachowały się tylko freski w kopułach na zakończeniu naw przypisywane Karolowi Dankwartowi oraz freski na sklepieniu Kaplicy Księżęcej wiązane z samym Willmannem lub jego warsztatem [Hołownia 2002; Kaczmarek, Witkowski 2002]). W gronie historyków sztuki, zainteresowanych sztuką regionu, zrodziła się koncepcja przywrócenia

w zdewastowanym kościele klasztorным, obecnie zabezpieczonym, dzisiaj rozproszonych pierwotnych elementów wyposażania oraz ich ponownej integracji.

Ryc. 7. Lubiąż, kościół klasztorный, widok w kierunku prezbiterium, stan przed II wojną światową

Źródło: Lutsch, 1903, il. 127

Ryc. 8. Lubiąż, kościół klasztorный, widok w kierunku prezbiterium, stan przed II wojną światową

Źródło: archiwum autorki

Ryc. 9. Lubiąż, kościół klasztorный, widok w kierunku prezbiterium, stan ok. 2010

Źródło: archiwum autorki

Projekt Muzeum Michaela Leopolda Willmanna i Galerii Śląskiej Sztuki Barokowej

W 2010 roku został przygotowany i opublikowany pod redakcją Andrzeja Koziela, wybitnego Willmannologa, katalog pierwotnego wystroju i wyposażenia kościoła klasztorного wraz z informacjami ile elementów zachowało się i gdzie obecnie znajdują się [Kozieł 2010]. W pracy tej przedstawiono też, zainicjowaną przez tego badacza, koncepcję rewitalizacji kościoła klasztorного [Kozieł 2008; Organisty, Wyrzykowska 2010]. Jak wynika z kwerend, przeprowadzonych w placówkach muzealnych i w obiektach sakralnych na terenie całego kraju, zachowała się większość barokowych obrazów ołtarzowych oraz część figuralnej dekoracji rzeźbiarskiej. Postulat ich powrotu do miejsca pierwotnego pochodzenia był już niejednokrotnie podnoszony przez historyków sztuki, zwłaszcza z Dolnego Śląska. Zastanawiając się nad przyszłością zdewastowanego obiektu, który stracił swoją pierwotną funkcję sakralną, zaproponowano wprowadzenie w lubiąskim kościele klasztorным funkcji muzealnych.

Przedwojenna dokumentacja archiwalna, zwłaszcza zebrana przez konserwatora zabytków Dolnego Śląska Günthera Grundmanna, zawierająca bazę fotograficzną, pozwala na

rekonstrukcję wyglądu świątyni przez II wojnę światową¹⁰. Takie próby choćby fragmentarycznej rekonstrukcji stall anielskich, wykonanych przez warsztat Matthiasa Steinla, podejmowano już w latach 60. XX wieku w ramach ekspozycji muzealnej w Galerii Śląskiej, zorganizowanej w latach 1970 – 1978 w Muzeum Narodowym we Wrocławiu [Wyrzykowska 2008, s. 456 – 457]. Zidentyfikowane w magazynach muzealnych i kościołach elementy rzeźbiarskie poddane zostałyby wyłącznie zachowawczej konserwacji, bez prób uzupełniania destruktywów. Elementy wyposażenia, które uległy prawie całkowitemu zniszczeniu mogłyby być wizualizowane w ramach prezentacji multimedialnych dzięki zastosowaniu najnowszych technik komputerowych. Na tablicach i w kioskach informacyjnych pokazywane byłyby widoki świątyni w średniowieczu, w czasach baroku i w kolejnych epokach.

Rekonstrukcja wyposażenia opierałaby się przede wszystkim o pozyskane, a pierwotnie znajdujące się w świątyni, obrazy Michaela Willmanna, co pozwalałoby w pewnej mierze wskrzesić barokowy wygląd kościelnego wnętrza. Wszystkie te obrazy zostały zidentyfikowane i wiadomo, gdzie obecnie znajdują się [Sztarbałło 2008, Koziel 2010]. Kościół pełniłby funkcję Muzeum Michaela Leopolda Willmanna. Obrazom towarzyszyłby komentarz dotyczący biografii barokowego mistrza i działalności jego warsztatu, ale i przedstawiający treści jego malarstwa oraz wyjaśniający stronę formalną prac artysty. Związanie z malarzem wnętrza pocysterskiego kościoła miałoby szczególną wymowę, gdyż artysta tworzył głównie na zlecenie tego zakonu, pod wpływem cysterskich opatów dokonał konwersji, a z samym Lubiążem związał całe życie, nabywając tam posiadłość w roku 1687 na Winnej Górze¹¹. Obcowanie ze sztuką pozbawione byłoby „sztywności” przestrzeni muzealnych, a w naturalny sposób łączyłoby się z poznawaniem całego klasztoru i okolic.

Nazwisko artysty w nazwie muzeum wskazywałoby na znaczenie jego twórczości w Europie Środkowej. Muzeum Willmannowskie stanowiłoby integralny element odrestaurowanego opactwa i wpisywałoby się w sztukę regionu. Konstanty Kalinowski zauważył, że „poszczególne ołtarze oraz ściany kościoła zdobiło przed wojną czterdzieści obrazów powstałych w warsztacie Willmanna, tworząc jedyne w swoim rodzaju muzeum twórczości tego wybitnego artysty” [Organisty, Wyrzykowska 2010, s. 163]. Dzięki stworzeniu takiej placówki muzealnej Lubiąż stałby się główną atrakcją na szlaku Willmannowskim, biegnącym przez Śląsk, Czechy, Morawy, aż do Austrii, zbiegając się niejednokrotnie ze szlakiem cysterskim [Koziel 2013, s. 186]. Został już zrealizowany odcinek dolnośląski w ramach projektu Szlaku Sakralnej Sztuki Barokowej im. Michaela Willmanna – Drogi baroku, obejmujący dzieła znajdujące się obecnie przede wszystkim w budowach sakralnych

¹⁰ Dokumentacja ta znajduje się w Instytucie Herdera w Marburgu.

¹¹ Willmann w 1630 na zaproszenie opata Freibergera osiedlił się w Lubiążu, gdzie wybudował dom mieszczący jego pracownię. Po śmierci artysty szczątki spoczęły w krypcie klasztornej.

na terenie pomiędzy Chełmskiem Śląskim i Lubawką na zachodzie, a Ząbkowicami Śląskimi i Kamieńcem Ząbkowickim na wschodzie [Wyrzykowska 2013]¹².

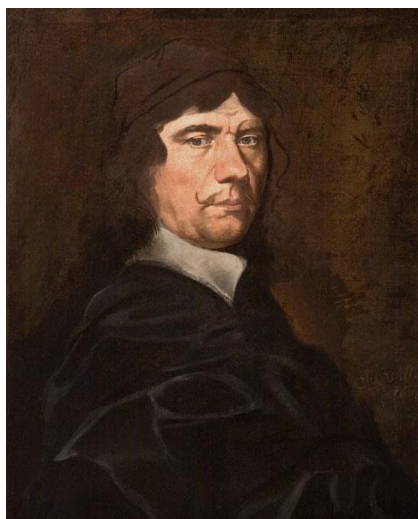
W tak wykreowanym wnętrzu kościoła klasztornego można również wprowadzić dzieła sztuki współczesnej, które wpisywać się będą w dialog z tradycją, zwłaszcza prace artystów inspirowanych się w swojej twórczości obrazami Willmanna. Adam Organisty wskazał w środowisku krakowskim malarzy, którzy ulegli takiej fascynacji. Należą do nich wykładowcy na Wydziale Malarstwa Akademii Sztuk Pięknych w Krakowie – Grzegorz Bednarski i Janusz Matuszewski. Część z prac współczesnych może być umieszczona w poszczególnych ołtarzach na stałe.

Jednocześnie świątynia-muzeum nie stałaby się miejscem jednego malarza. Następca Arnolda Freibergera, opat Jan Reich sprowadził do Lubiąża wspomnianego już Matthiasa Steinla. Willmann i Steinl wraz z warsztatami stworzyli unikalne wystrój i wyposażenie wnętrza, w którym wszystkie elementy tworzyły komplementarne dzieło sztuki (*Gesamtkunstwerk*). Zespół dekoracji powstał w jednym okresie, co sprawiało, że jest on jednolity również stylowo. Z Lubiąża nowinki artystyczne promieniowały do klasztorów ościennych, w których prace barokizacyjne prowadzili lubiąscy artyści. Zgromadzenie całego pierwotnego wyposażenia barokowego wskazywać będzie na wyjątkową rolę Lubiąża, jako ważnego środowiska artystycznego w epoce nowożytnej, w którym działali czołowi artyści czynni na Śląsku w drugiej połowie XVII i pierwszej połowie XVIII stulecia. W tak pomyślanym Muzeum można również stworzyć lapidarium eksponujące relikty rzeźby barokowej pochodzące z warsztatu Steinla lub powstające pod wpływem oddziaływania jego warsztatu. Te można odnaleźć w pobliskich kościołach i często uchronić je od kompletnego zniszczenia.

W samym wnętrzu kościoła klasztornego zachowano by zastaną substancję zabytkową jako świadectwo wydarzeń historycznych, uwzględniając wszystkie oryginalne fragmenty – zarówno gotyckie, jak i barokowe. Dramatyczne wrażenie „pustki”, „okaleczenia” wciąż będzie widoczne w partiach architektonicznych, przypominając i symbolizując tragiczne losy opactwa [Organisty, Wyrzykowska 2010, s. 163].

---

¹² Szlak Sakralnej Sztuki Barokowej im. Michaela Willmanna był wspólną inicjatywą Zakładu Historii Sztuki i Kultury Baroku Instytutu Historii Sztuki Uniwersytetu Wrocławskiego oraz Fundacji Edukacji dla Demokracji w Warszawie. Celem projektu było wykorzystanie sakralnej sztuki barokowej do szeroko rozumianego rozwoju lokalnego. Współautorem i opiekunem naukowym był A. Kozieł. Patr: <http://www.drogibaroku.org/mod/resource/view.php?id=18>

Ryc. 10. Michael Willmann, *Autoportret*, 1682, Muzeum Narodowe we Wrocławiu

Źródło: <https://pl.wikipedia.org>

Lubiąż stałby się miejscem, gdzie można wytłumaczyć sztukę Willmana i zaprezentować wszechstronność artysty uprawiającego zarówno malarstwo freskowe, jak i sztalugowe. Muzeum pozwoliłoby też lepiej objaśnić znaczenie i działanie warsztatu tego barokowego malarza. O tym jak wielkie jest oddziaływanie sztuki Willmanna w czasach współczesnych pokazuje opracowanie towarzyszące najnowszej wystawie Muzeum Narodowego we Wrocławiu, w którym ponad 40 autorów – znanych osobistości ze świata nauki i sztuki – pisało o swoich odczuciach związanych ze sztuką artysty [Oszczanowski 2019]. Sama wystawa nosząca tytuł „Willmann. Opus Magnum” zorganizowana przez Muzeum Narodowe we Wrocławiu, której wernisaż miał miejsce 23 grudnia 2019 roku, od początku cieszyła się ogromnym zainteresowaniem w skali krajowej. W ramach wystawy zaprezentowano istotną część spuścizny artysty – około sto obrazów pochodzących pierwotnie z Lubiąży, Henrykowa, Trzebnicy, Krzeszowa i Wrocławia. Niektóre dzieła prezentowano po raz pierwszy po gruntownej konserwacji, w tym fragmenty malowideł ze stropu pałacu opatów lubiąskich w Moczydlnicy Klasztornej. Na ile pozwalały na to możliwości ekspozycyjne starano się odtworzyć wnętrze nawy kościelnej w taki sposób, by Willmannowski cykl „Męczeństw Apostołów”, umieszczony pierwotnie w nawie głównej kościoła klasztornej w Lubiąży, pokazać w warunkach zbliżonych do pierwotnych. Już sama idea tej wystawy bliska jest Tildenowskiej koncepcji interpretacji dziedzictwa, bo jak mówił Piotr Oszczanowski, jej kurator: „Jest to (...) przede wszystkim próba złożenia spektakularnego hołdu najwybitniejszemu artyście, jaki kiedykolwiek żył i tworzył na terenie Śląska”¹³. Jest zatem zarazem interpretacją, odczytaniem na nowo przez współczesnych twórczości czasowo

¹³ Z tych względów wystawa została wystawiona w nowocześnie zaaranżowanej przestrzeni Pawilonu Czterech Kopuł, oddziału Muzeum Narodowego we Wrocławiu, który umożliwił pokazanie dzieł Willmanna w oryginalnej scenografii oraz z wykorzystaniem nowoczesnych technik prezentacyjnych i możliwości. Więcej o wystawie w wypowiedzi kuratora wystawy i Dyrektora Muzeum Narodowego we Wrocławiu P. Oszczanowskiego [www.mnwr.pl/zapowiedz-willmann-opus-magnum, 28.05.2020].

odległego artysty. Szczególnym tego wyrazem jest wprowadzenie w ramach wystawy sali immersyjnej wprowadzającej dzięki technologiom komputerowym „pionierską aplikację interakcji między widzem i dziełem sztuki”.

Jednocześnie wystawa ta uzmysłowiła, jak potrzebny jest powrót dzieł malarza *in situ*. Ogromne rozmiary niektórych obrazów Willmanna związane były z miejscem ich przeznaczenia – świątynią lubiąską – i miały być podziwiane z pewnego oddalenia. Stąd właśnie kościół klasztorny w Lubiążu zdaje się być idealnym miejscem do ich ekspozycji. Muzeum Willmanna w Lubiążu, można wzbogacić o galerię relikwów barokowych opactwa, a także o barokowe rzeźby z zbiorów Muzeum Narodowego we Wrocławiu tworząc Galerię Sztuki Śląskiego Baroku. Ogromne rzeźby barokowe prezentowane obecnie *vis-à-vis* widza zyskałyby w takiej przestrzeni na czytelności, a turysta mógłby je oglądać w sposób zaplanowany przez artystę i autora programu ikonograficznego.

Muzeum Michaela Leopolda Willmanna w świetle koncepcji interpretacji dziedzictwa F. Tildena

Szymon Czajkowski w artykule *Interpretacja dziedzictwa jako innowacyjny sposób popularyzacji dzieł ludności ziemi dzisiejszego powiatu śląskiego* podkreśla, że samą interpretację Tilden rozumiał jako „aktywność edukacyjną, której celem jest wyjaśnianie znaczeń i zależności, poprzez wykorzystywanie oryginalnych obiektów i bezpośrednie doświadczenie”¹⁴ [Czajkowski 2017, s. 162]. Odbiorca nie poczuje więzi emocjonalnej z prezentowanymi treściami dzieł sztuki dzięki wysłuchaniu instruktażu na temat ich dużej wartości artystycznej, ale przede wszystkim powinien mieć możliwość obcowania z nimi bezpośredniego, *in situ*. Wyjaśnianie dostosowane do potencjału odbiorcy, odbywa się za pomocą interpretacji, w której dla skutecznego osiągnięcia celu, prócz oryginalnych obiektów, mogą być wykorzystywane także narzędzia interpretacji. Interpretowanie, to zdaniem Tildena, sztuka wyboru tematu, jego rozwijania i przedstawiania go odbiorcy.

Wydaje się, że organizowanie dzisiaj muzeów tematycznych jest preferowanym rozwiązaniem, które w sposobie aranżacji i poprowadzeniu narracji wprowadza interpretację. Według Tildena interpretowanie pozwala na zrozumienia i docenienia dziedzictwa, a to prowadzi do jego ochrony. Tak rozumiane dziedzictwo Lubiąża – średniowieczne i barokowe – staje się bliskim odbiorcy dziedzictwem, przedmiotem zaangażowania osób, które odkryły poprzez interpretację swój związek z nim. Do dziś wydaje się, że Lubiąż nie jest wciąż znany, a nawet wystarczająco doceniony w skali Polski. Świadczą o tym wizyty wybitnych gości, którzy wyrażają nim zachwyt, potwierdzając, że obiekt widzą po raz pierwszy.

¹⁴ www.wnus.edu.pl/pzp/pl/issue/421/article/7231

W myśl koncepcji Tildena: „muzeum to nie tylko obiekty, ale również historie, które się wiążą z obiektami. Historie, które można w nawiązaniu do eksponatów opowiedzieć. Interpretacja to sposób prowadzenia opowieści, który „ożywia” treści i czyni je bliskimi zwiedzającemu” [Tilden 2019, s. 97]. Nie tylko kościół, ale cały zespół klasztorny związany jest z osobą Willmanna i dekorowany jego pracami. Zwiedzanie zespołu klasztornego byłoby więc podążaniem tropem śladów Willmanna, aż po kryptę kościelną, w której po śmierci 26 sierpnia 1706 roku spoczęły zwłoki artysty („mumia” Willmanna) obok ciał mnichów, jako osoby niezmiernie zasłużonej dla opactwa [Dzikowska 2015, Maciejewska 2015]. W klasztorze powinno wytyczyć się wiele ścieżek edukacyjnych, m.in. pokazujących średniowieczne relikty opactwa. W ramach tych ścieżek warto wyeksponować całą galerię postaci związanych z dziejami klasztoru i w pewnym wymiarze nadal w nim obecnych, którą tworzą pierwsi fundatorzy i dobroczyńcy klasztoru książęta Piastowscy (których nagrobki znalazły się w Kaplicy Książęcej – Bolesława III Rozrzutnego oraz płyty nagrobne w prezbiterium kościoła klasztorowego – Bolesława Wysokiego, Konrada II Żagańskiego, Przemysława Ścinawskiego¹⁵), opaci „złotego okresu” (Arnold Freiburger, Johannes Reich, Dominicus Krausenberger, Balthasar Nitsche, Ludwig Bauch, Dominicus Süsmuth czy Constantin Beyer), śląscy i napływowi malarze (oprócz Willmanna – pasierb malarza – Johann Christoph Liška, Felix Anton Scheffler z Bawarii, Philipp Christian Bentum z Holandii), rzeźbiarze (Mathhias Knote, Matthias Steinl z Austrii, Franz Joseph Mangoldt z Brna), sztukatorzy i marmoryzatorzy (m.in. włoskiego pochodzenia Ignatius Albrecht Provisore), architekci doby baroku, pruscy użytkownicy i sekularyzatorzy (w tym Johann Gustav Gottlieb Büsching – historyk, znawca literatury i sztuki, archeolog, założyciel pierwszego muzeum we Wrocławiu) i wiele innych postaci, które związały swe losy z klasztorem w Lubiążu.

Wydaje się, że narracja muzeum poprowadzona poprzez osobę Willmanna jest najciekawszym rozwiązaniem, najbardziej wciągającym widza w lubiąską opowieść. Artysta związany był przez większość życia z Lubiążem, działał głównie dla cysterskich odbiorców, tworząc warsztat rodzinny i mieszkając na Winnej Górze. W skład warsztatu artysty wchodził: pasierb malarza - Johann Christoph Liška, syn - Michael Leopold Młodszy, córka – Anna Elisabeth, wnuk – Georg Wilhelm Neunhertz, a także Johann Jacob Eybelwieser i Johann Kretschmer [Kozieł 2002, Kozieł 2008, Kozieł 2019].

W myśl słów Tildena: „celem interpretowania jest nie tylko przekazanie wiedzy, ale przede wszystkim zainteresowanie i zainspirowanie odbiorców. Umożliwienie im rozwinięcia własnego rozumienia tematu i odkrycia osobistego związku z dziedzictwem. Interpretacja jest takim sposobem opowiadania o dziedzictwie, który jest związany z życiem (doświadczeniem, wiedzą, zainteresowaniami) zwiedzającego” [Tilden 2019]. Można powiedzieć, że muzeum

---

¹⁵ W Lubiążu spoczęli też: Henryk III Głogowski, Jan Ścinawski, Konrad VI Dziekan, Władysław Laskonogi.

osnute wokół osoby Willmanna stanowiłoby właśnie taką próbę pokazania sztuki barokowej, coraz bardziej odległej współczesnym odbiorcom. O oddziaływaniu tej sztuki świadczyć będą realizacje współczesne, być może niekiedy bliższe dzisiejszemu turyście. Ten dialog przeszłości z terażniejszością powinien przybliżyć twórczość Willmanna współczesnym. Sztuka artysty reprezentuje nurt mistyczny barokowego malarstwa na Śląsku [Kozieł 2010]. Jego treści są w dużej mierze uniwersalne, a ekspresyjna maniera malarska jest niezwykle czytelna i dla współczesnych. Pozwala poniekąd uznawany za „nudny” temat malarstwa religijnego pojąć odbiorcy na nowo.

Proponowany sposób interpretacji i prezentacji dziedzictwa pozwoliłby również na przyciągnięcie turystów. Spektakularnym osiągnięciem byłaby reintegracja, połączenie jej ze sztuką współczesną, a także nowymi mediami. Warto w tym miejscu przypomnieć taki zabieg przeprowadzony w przypadku synagogi w Chmielniku. Multimedialne muzeum „Świątokrzyski sztelt” stało się atrakcją turystyczną, celem wycieczek krajowych i zagranicznych. Stanowiło próbę reinterpretacji dziedzictwa i to w przypadku budowli pozbawionej już cech stylowych. W przypadku Lubiąża „tkanka zabytkowa” istnieje i warto tylko ją wypełnić tym, co w niej „bytowało” od początku. Wydaje się, że ponowne zgromadzenie i udostępnienie byłoby atrakcją i pozwoliłoby każdemu turyście na nowo dziedzictwo baroku zinterpretować.

Zespół zasługuje na uwagę, nie tylko ze względu na artystyczną jakość, ale i jego historię. Położenie klasztor i przynależność tych ziem do wielu struktur państwowych sprawiają, że powinien stać się celem turystyki międzynarodowej. To świetnie ilustruje myśl Tildena: „Interpretacja stara się odnosić do życia człowieka jako całości. Czyli interpretowanie polega na szukaniu takich ujęć tematu, dzięki którym można zrozumieć czy odkryć złożone, szerokie zjawiska, związane z człowiekiem, a nie tylko poznać rzeczy i ich właściwości”. Wydaje się niemożliwym, żeby nie wiązało się to z objęciem klasztoru opieką przez Skarb Państwa, bo tylko ona gwarantowałaby ocalenie w całości dziedzictwa lubiąskiego.

Michał Kępski podkreśla, we wstępie do tłumaczenia dzieła Tildena, że według amerykańskiego autora „skuteczna interpretacja powinna bazować na tym, co jest powszechnie znane, czyli łączyć przekaz nadawcy z osobowością i doświadczeniem odbiorcy, ujawniać głębsze znaczenie zasobu oraz pobudzać do myślenia”. Wydaje się, że w przypadku Muzeum Willmanna jego obrazy nawet bez nadmiernego komentarza poruszają współczesnego widza i do niego przemawiają. Jednocześnie turystę pobudza również sam lubiąski klasztor, z trzystu salami otwierających się na nieskończenie długie korytarze, z monumentalną fasadą klasztorną, ogromną przestrzenią samego kościoła, otaczającym klasztor krajobrazem. Wydaje się, że wsłuchując się w Tildenowskie wskazówki trzeba te miejsca „unaocznic widzowi”, wskazać i przybliżyć, zaakcentować w przestrzeni opactwa. Planowane jest pod auspicjami muzealnymi zorganizowanie i przygotowanie ścieżek

edukacyjnych i interpretacyjnych, które postulował Tilden. Ogromna kubatura obiektu pozwala na zorganizowanie dodatkowych przestrzeni ekspozycyjnych, na postanie interaktywnego centrum, stworzenia zaplecza i osobnych ścieżek edukacyjnych dla dzieci, o co apelował Tilden. Tak pomyślane muzeum pozwoliłoby na realizację postulatu inspirowania do samodzielnego myślenia, a nie tylko edukowania rozumianego jako przekazywanie informacji. Pozwoliłoby na obcowanie z dziełem sztuki i pozwoliłoby na poczucie „ducha epoki”.

Wydaje się, że kubatura i międzynarodowa ranga, wysoka klasa artystyczna, jak również skala zniszczeń Lubiąży pozwala porównać ilość problemów pojawiającą się przy jego rewitalizacji z odległym topograficznie, chronologicznie i stylowo Malborkiem. Malbork udało się wypromować, sprawić, że stał się miejscem zatrudnienia dla wielu mieszkańców i cieszy się niesłabnącym zainteresowaniem turystów krajowych i zagranicznych.

ZAKOŃCZENIE

Koncepcja Muzeum Willmanna w Lubiąży wpisuje się w sześć zasad jakościowej interpretacji dziedzictwa Freemana Tildena. W myśl pierwszej zasady stara się łączyć to, co jest przedstawiane z doświadczeniami osób zwiedzających. W jej ramach wprowadzane są informacje, nie stanowiące narzuconej interpretacji, a łączące wiele dziedzin: nauki, historii, sztuki (zasada II i III). Głównym celem proponowanego muzeum jest prowokowanie do samodzielnych poszukiwań (zasada IV). Jest ono adresowane do wszystkich odbiorców, niezależnie od wieku czy rodzaju wykształcenia (zasada V). Z pewnością osobną ofertę powinien stanowić program adresowany do dzieci.

Powołanie Muzeum Willmanna i Galerii Śląskiej Sztuki Barokowej byłoby poniekąd dowodem na to, że idee Tildena są użyteczne także dzisiaj. Jego postulat, żeby interpretacja miała na celu przekazanie wizji całości, a nie tylko części, pozostaje wciąż aktualny. Kreacja Muzeum, byłaby też próbą pokazania kolejnym pokoleniom ważnego elementu dawnego dziedzictwa. Zapewniała by postulowaną przez Tildena, a przypomnianą przez Arnheima von Rosenthala, zasadę dotyczącą fizycznego i intelektualnego dostępu do dziedzictwa, gwarantowaną zwiedzającym [von Rosenthal 2018]. Świadectwem tego ma być podjęcie próby odzyskania i zaprezentowania tego, co dziś jeszcze da się ocalić i zintegrować, a co za kilka lat nie będzie już możliwe. Paradoksalnie Muzeum Willmanna i bohaterów lubiąskiego klasztoru skoncentrowane jest na odbiorcy współczesnym. Tak by kolejne generacje ten element świata śląskiego średniowiecza i baroku poznawały nie tylko z perspektywy książkowej, czy różnych, oddalonych od siebie przestrzeni muzealnych, ale w kontakcie bezpośrednim, w możliwie całościowo zintegrowanym. By następnym generacjom dać szansę na ponowne odkrywanie i interpretowanie dziedzictwa.

Jednocześnie tak pomyślane muzeum przybliżające, „ujawniające” informacje i kontekst najbardziej odpowiada Tildenowskiej koncepcji interpretacji, zakładającej, że nie wystarczy tylko patrzeć, także na sztukę, ale to patrzenie trzeba połączyć z wiedzą, percypowaniem przedstawionego świata „okiem umysłu” [Tilden 2019, s. 208]. Dzięki interpretacji tego dziedzictwa można pokazać „ogrom piękna ukrytego pod powierzchnią, znacznie przewyższającego to, co dostrzegamy wzrokiem” [Tilden 2019, s. 208]. Zaś zachwyt nad pięknem postulował Tilden, jako kluczową sprawę dla rozwoju każdego człowieka. Muzeum Willmanna w swoich interpretacjach bazowałoby, jak postulował Tilden „na dowodach zebranych za pomocą uznanych metod naukowych oraz na żywych tradycjach kulturowych”. Dostarczą ich źródła dotyczące Lubiąza, podobnie jak ich opracowania archiwizowane i dostępne dla tych odwiedzających, którzy chcą się z nimi zapoznać. Sama interpretacja oparta zostanie o istniejące relikty materialne i ich otoczenie. Interpretacja dziedzictwa kulturowego Lubiąza uwzględni historyczne polityczne, religijne, biograficzne, artystyczne oraz estetyczne konteksty [m.in. Kalinowski 1973, Koziół 2019]. W tej interpretacji jasno są oddzielone i wydatowane kolejne istotne fazy powstawania dziedzictwa, podkreślone ich znaczenie, jak i czynniki, które na ich kształtowanie wpływały, a które zostaną zaprezentowane w formie szlaków [Koziół 2010]. Uwzględniono wkład rozmaitych grup i środowisk (fundatorów, lubiąskich Cystersów, zarządców, użytkowników, lokalnych społeczności), które przyczyniły się do jego rozwijania i ustalenia jego kolejnych znaczeń. Wszystkie te działania byłyby podjęte by osiągnąć najważniejszy cel i sens interpretacji: „interpretując – rozumiemy, rozumiejąc – doceniamy, doceniając – chronimy” [Tilden 2019, s. 88].

BIBLIOGRAFIA

- Antczak J., Sitko M., 2015, *Akta W. Jak Michael Jackson zaśpiewał w Lubiążu*, „Gazeta Wyborcza”, dod. „Wrocław”, z dnia 7.06.2015 [www.wroclaw.wyborcza.pl, 28.05.2020]
- Burdukiewicz J.M., Demidziuk K., Bończuk-Dawidziuk U., 2016, *Profesor Büsching na Uniwersytecie Wrocławskim – początki archeologii akademickiej w Europie*, [w:] M. Hałub, A. Mańko-Matysiak (red.), *Śląska Republika Uczonych*, t. 7, Oficyna Wydawnicza Atut, Wrocław, s. 180-206
- Czajkowski Sz., 2017, *Interpretacja dziedzictwa jako innowacyjny sposób popularyzacji dziejów ludności ziemi dzisiejszego powiatu ślupskiego*, „Przegląd Zachodniopomorski”, 32 (61), z. 3, s. 154-163
- Dziennik Urzędowy Województwa Dolnośląskiego Nr 48 (3391), poz. 520, z dnia 22.02.2007
- Dzikowska J., *Lubiąż: Zeszliśmy do krypty obejrzeć mumię artysty malarza*, „Gazeta Wyborcza”, dod. „Wrocław”, z dnia 29.10.2015, [www.gazeta.tv/Wideo/10,130252,19107331,lubiaz-zeszliśmy-do-krypty-obejrzec-mumie-artysty-malarza.html#fixedUrl, 28.05.2020]
- Jaworska B, Jaworski J., 2014, *Jest większy niż Wawel, ale nie ma należytej ochrony*, Program TVP 3 z dnia 16.04.2014, [www.wroclaw.tvp.pl/14832591/jest-wiekszy-niz-wawel-ale-nie-ma-nalezYTEj-ochrony, 28.05.2020]
- Kalinowski K., 1960, *Barokowe opactwo cysterskie w Lubiążu*, „Zeszyty Naukowe Uniwersytetu im. A. Mickiewicza w Poznaniu. Historia Sztuki”, 2 (26), s. 79-158
- Kalinowski K., 1970, *Lubiąż*, Śląsk w Zabytkach Sztuki, Warszawa-Wrocław

- Kalinowski K., 1973, *Gloryfikacja panującego i dynastii w sztuce Śląska XVII i XVIII wieku*, Warszawa-Poznań
- Kościół klasztorny Wniebowzięcia NMP w Lubiążu. Historia – stan zachowania – koncepcja rewitalizacji, A. Kozieł (red.), Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego, Wrocław 2010
- Kozieł A., 2000, *Rysunki Michaela Willmanna (1630–1706)*, Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego, Wrocław
- Kozieł A., 2002, *Wielkie przedsiębiorstwo czy mała rodzinna firma? Kilka hipotez na temat warsztatu Michaela Willmanna*, [w:] A. Kozieł, B. Lejman (red.), *Willmann i inni. Malarstwo, rysunek i grafiki na Śląsku i w krajach ościennych w XVII i XVIII wieku*, Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego, Wrocław, s. 92-100
- Kozieł A., 2006, *Angelus Silesius, Bernhard Rosa i Michael Willmann, czyli sztuka i mistyka na Śląsku w czasach baroku*, Wrocław
- Kozieł A., 2008, „*Doskonała szkoła malarstwa*”, czyli kilka słów o zespole obrazów Michaela Willmanna z dawnego kościoła klasztorного Cystersów w Lubiążu, [w:] A. Kozieł, (red.): *Opactwo Cystersów w Lubiążu i artyści*, Wrocław, s. 243-260
- Kozieł A., 2013, *Michael Willmann i jego malarska pracownia*, Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego, Wrocław
- Kozieł A., 2019, *Michael Willmann (1630-1706): śląski mistrz malarstwa barokowego*, Via Nova, Wrocław
- Lutsch H., 1903, *Bilderwerk schlesischer Kunstdenkmäler*, Bd. 2, Breslau
- Łużyńska E., 1995, *Architektura średniowiecznych klasztorów cysterskich filiacji lubiąskiej*, Wrocław
- Łużyńska E., 2008, *Architektura opactwa lubiąskiego w średniowieczu*, [w:] A. Kozieł (red.), *Opactwo cystersów w Lubiążu i artyści*, Wrocław, s. 19-42
- Łużyńska E., 2010, *Średniowieczna architektura Kościoła klasztorного Wniebowzięcia NMP w Lubiążu*, [w:] A. Kozieł (red.), *Kościół klasztorny Wniebowzięcia NMP w Lubiążu. Historia – stan zachowania – koncepcja rewitalizacji*, Wrocław, s. 13-30
- Malarstwo barokowe na Śląsku*, A. Kozieł (red.), Wrocław 2017
- Maciejewska B., *Tajemnica mumii śląskiego mistrza, uznanego za świętego*, „Gazeta Wyborcza”, dod. „Wrocław”, z dnia 1.11.2015 [www.wroclaw.wyborcza.pl/wroclaw/1,142076,19109534,tajemnica-mumii-slaskiego-mistrza-uznanego-za-swietego.html?disableRedirects=true, 28.05.2020]
- Mikos v. Rohrscheidt A., 2019, *Interpretacja dziedzictwa we współczesnej turystyce kulturowej. Cele i założenia, poziomy i wymiary programów, rodzaje podejmowanych działań*, „Turystyka Kulturowa”, 6 (2019), s. 126-135
- Organisty A., Wyrzykowska M., 2008, *Muzeum Willmanna czyli „świętynia sztuki” w Lubiążu. Propozycje rewitalizacji kościoła klasztorного*, [w:] A. Kozieł (red.), *Kościół klasztorny Wniebowzięcia NMP w Lubiążu. Historia- stan badań – koncepcja rewitalizacji*, Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego, Wrocław, s. 149-164
- Oszczanowski P. (red.), 2019, *Willmann. Opus magnum*, Wydawnictwo Muzeum Narodowego, Wrocław
- Skrzywanek P., 2008, *Czy Lubiąż można uratować.....?*, [w:] A. Kozieł (red.), *Opactwo Cystersów w Lubiążu i artyści*, Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego, Wrocław, s. 460-465
- Strategia rozwoju miasta i gminy Wołów*, 2014, Wrocław
- Tilden F., 2019, *Interpretacja dziedzictwa*, przeł. A. Wilga, Centrum Turystyki Kulturowej TRAKT, Poznań
- Sztarbałło K., 2008, *Dramatyczna przeszłość obrazów Michaela Willmanna z kościoła klasztorного w Lubiążu... A co z przyszłością?*, [w:] A. Kozieł (red.), *Opactwo Cystersów w Lubiążu i artyści*, Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego, Wrocław, s. 435-444
- Wyrzykowska M., 2008, *Propozycje reintegracji wnętrza kościoła klasztorного w Lubiążu w kontekście rewitalizacji przestrzeni sakralnych na Śląsku*, [w:] A. Kozieł (red.), *Opactwo Cystersów w Lubiążu i artyści*, Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego, Wrocław, s. 445-459

Wyrzykowska M., 2013, *Baroque Art in Silesia and its usage as the tourist product*, [in:] Marak, J., Wyrzykowski, J., (ed.), *Tourism Role in the Regional Economy*, Vol. IV: *Regional Tourism Product – Theory and Practice*, Wrocław, s. 294-307

The Concept of Revitalization and Tourist Activation of the post-Cistercian Monastery in Lubiąż in the Context of Freeman Tilden's Theory of Interpretation of Heritage

Abstract

The post-Cistercian monastery in Lubiąż belongs to the most important monuments in Poland and has unique landscape and natural values. It remains not fully used, despite these resources, as well as undertaken revitalization and promotional strategies. The article presents the idea to create the Museum of Michael Leopold Willmann and the Silesian Baroque Art Gallery in this historic complex. The purpose of the article is to answer the question of how, in the light of current and proposed revitalization strategies and the concepts of its tourist activation, Freeman Tilden's theory of interpretation of heritage can be used, including six principles for effective interpretation in the relations between the sender, recipient and resource (heritage) [Tilden 2019].

Keywords: Monaster in Lubiąż, revitalization, F. Tilden's interpretation of heritage, Museum of Michael Leopold Willmann, Silesian Baroque Art Gallery